

Акматалиев А.Т., Эркебаев Э.М., Калбердиева М.К.

АДЕП-АХЛАКТЫК АҢ-СЕЗИМ РУХАНИЙ РЕАЛДУУЛУКТУН
ОРГАНИКАЛЫК БӨЛҮГҮ КАТАРЫ

Акматалиев А.Т., Эркебаев Э.М., Калбердиева М.К.

ПРАВСТВЕННОЕ СОЗНАНИЕ КАК ОРГАНИЧЕСКАЯ
ЧАСТЬ ДУХОВНОЙ РЕАЛЬНОСТИ

A. Akmataliyev, E. Erkebaev, M. Kalberdieva

MORAL CONSCIOUSNESS AS ORGANIC PART
OF SPIRITUAL REALITY

УДК: 930.1 (575.2) (04)

Изилдөөнүн предмети болуп адеп-ахлактык аң-сезим эсептелет. Изилдөөнүн максаты катары адеп-ахлактык аң-сезим руханий реалдуулуктун органикалык бөлүгү катары кызмат кылат. Изилдөөнүн методдору: изилдөө процессинде системалык, тарыхый, формалдык-логикалык, абстрактуу, аналогиялык жана башка методдор колдонулду. Алынган натыйжалар: макаланын автору изилдөөнүн жүрүшүндө көрсөткөндөй, адеп-ахлактык аң-сезим – бул руханий реалдуулуктун органикалык бөлүгү, салыштырмалуу өз алдынча макамга ээ болуу менен бирге коомдук турмушка диалектикалык көз карандылыкта болгон жалпы социалдык адамдын жашоосунун идеалдуу формасы болуп саналат. Алынган натыйжалардын илимий баалуулугу адеп-ахлактык аң-сезимдин руханий болмуштун органикалык бөлүгү катары каралышында турат. Алынган натыйжалардын практикалык мааниси адеп-ахлактык аң-сезимди руханий реалдуулуктун органикалык бөлүгү катары аныктоодо турат. Аталган тема боюнча изилдөөлөрдүн келечеги туурасындагы сунуштамалар: кийинки илимий изилдөөлөрдө адеп-ахлактык аң-сезимдин спецификалык абалын, дүйнөлүк процесстер менен болгон байланышын толук ачып берүү; анын эволюциясын түшүнүү үчүн ааламдашуу процесси менен байланыштыруу.

Негизги сөздөр: адеп-ахлактык аң-сезим, руханий реалдуулук, трансформация, эволюция, ааламдашуу, болмуш, инновация, коом, революция, табият.

Предметом исследования является нравственное сознание. Цель исследования состоит в том, что нравственное сознание выступает как органическая часть духовной реальности. Методы исследования: в процессе исследования использовались систематические, исторические, формально-логические, абстрактные, аналоговые и другие методы. Полученные результаты: как показывает в ходе исследования автор статьи, нравственное сознание является органической частью духовной действительности, идеальной формой жизни целостной социальной личности, имеющей относительно самостоятельный статус и диалектически зависимой от общественной жизни. Научная ценность полученных результатов заключается в том, что нравственное сознание рассматривается как неотъемлемая часть духовного бытия. Практическое значение полученных результатов заключается в определении нравственного сознания как органической части духовной действительности. Рекомендации о перспективах исследований по данной теме: полное раскрытие в последующих исследованиях специфического состояния нравственного сознания, его связи с глобальными процессами; соединиться с процессом глобализации, чтобы понять его эволюцию.

Ключевые слова: нравственное сознание, духовная реальность, трансформация, эволюция, глобализация, бытие, инновация, общество, революция, природа.

The subject of research is moral consciousness. The purpose of the study is that moral consciousness acts as an organic part of

spiritual reality. Research methods: systematic, historical, formal-logical, abstract, analog and other methods were used in the research process. The results obtained: as the author of the article shows in the course of the study, moral consciousness is an organic part of spiritual reality, an ideal form of life for an integral social personality, which has a relatively independent status and is dialectically dependent on social life. The scientific value of the results obtained lies in the fact that moral consciousness is considered as an integral part of spiritual life. The practical significance of the results obtained lies in the definition of moral consciousness as an organic part of spiritual reality. Recommendations on the prospects for research on this topic: full disclosure in subsequent research of the specific state of moral consciousness, its connection with global processes; connect with the globalization process to understand its evolution.

Key words: moral consciousness, spiritual reality, transformation, evolution, globalization, being, innovation, society, revolution, nature.

Киришүү бөлүгү. Адеп-ахлактык аң-сезим – бул руханий реалдуулуктун органикалык бөлүгү, салыштырмалуу өз алдынча макамга ээ болуу менен бирге коомдук турмушка диалектикалык көз карандылыкта болгон жалпы социалдык адамдын жашоосунун идеалдуу формасы. Коомдун жашоо ишмердүүлүгүнүн руханий түзүүчүсү катары ал бүтүн, бирок кризистик мезгилде коомдук аң-сезим өзүнүн негизи – базиси, коомдук болмушу менен ажырымды башынан өткөрөт же анын кризистик тенденцияларын чагылдырат. Адеп-ахлактык аң-сезим азыркы Кыргызстанда эки карама-каршы тенденция менен чагылдырылган: бир жагынан, ал бүтүндүккө, трансформациялоого, өзүнүн жекелик тирилигин, азыркы реалдуулуктун жаңы жана турмушка жарамдуу формаларын жана мазмунун издөөгө умтулат; экинчи жагынан, руханий тарбия катары Кыргызстанда коомдун турмушунда универсалдуу дүйнө көз караштык-методологиялык макамга көтөрүлүүсүн улантууда.

Кыргызстандагы адеп-ахлактык аң-сезимдин спецификалык абалы, ошондой эле аң-сезимдин бул түрүндөгү карама-каршылыктар азыркы учурда көбүнчө дүйнөлүк процесстерге байланыштуу. Ал эми абалды, карама-каршылыктардын табиятын жана адеп-ахлактык аң-сезимдин андан аркы эволюциясын түшүнүү үчүн ааламдашуу процесси анын маңызында эмне экенин түшүнүү зарыл.

Изилдөөчүлүк бөлүгү. Глобалдык көйгөйлөрдүн бир жалпы негизи бар, ал илимий-техникалык прогресстин негизинде пайда болгон тез өнүгүп жат-

кан технологиялык цивилизациянын натыйжасында калыптанган жана бул маданият менен цивилизациянын цивилизациясынан техникалык жактан артта калган, салттуу коомдук аң-сезим жана аны менен бирге сөзсүз түрдө салттуу моралдык аң-сезим жогорку деңгээлде сакталып келет.

А.Н. Чумаков ааламдашуу процесстеринин теориялык-методологиялык негиздерин изилдеп, мындай деп белгилейт: «Дүйнөлүк процесстерди жана алардан келип чыккан ар кандай кесепеттерди илимий-философиялык изилдөөлөр акыркы жылдарда мындай процесстердин теориялык-методологиялык базасынын жетишсиз иштелип чыгышынан келип чыккан кыйынчылыктарга көбүрөөк дуушар болууда» [1, 23-24-бб.]. Анын пикири боюнча, «көп өлчөмдүү ааламдашуу дооруна кирип, азыркы дүйнө принципиалдуу жаңы көйгөйлөргө туш болду» [1, 24-б.]. Бул «эң маанилүү теориялык жана илимий-практикалык маселелердин комплексин билдирет, аларды чечүү эң татаал динамикалык объекттерди изилдөөгө мүмкүндүк берүүчү системалуу мамиле менен гана камсыздалышы мүмкүн, алардын чектери жана түзүлүшү эреже катары, ар дайым ачык-айкын эмес жана ар бир конкреттүү учурда атайын тактоолорду жана кайра текшерилген аныктамаларды талап кылат» [1, 28-б.].

Чет элдик окумуштуулар көбүнчө ааламдашуу шартында дүйнөлүк капиталдын рыногунун калыптаноу процессин жана анын компоненттерин (эмгек, товарлар) дүйнөлүк коомдун кайра өндүрүшүнүн бирдиктүү системасы катары түшүнүшөт. XX кылымдын акыркы чейрегинде азыркы коом бири-бири менен тыгыз байланышкан эки тенденцияны ачты: бир жагынан, бул интернационалдаштыруу, ал дүйнөлүк коомчулуктун ар кандай бөлүктөрүн бир бүтүнгө бириктирүү процесси; экинчи жагынан, бул негизинен бирдей экономикалык, саясий, укуктук жана башка институттар менен формалардын калыптанышында көрүнгөн бүткүл планетанын ичиндеги жашоо образын бириктирүү. Ааламдашууга мындай көз карашта анын объективдүүлүгү жөнүндө айтууга болот. Бирок ааламдашуу – бул топторго бириккен мамлекеттердин же трансулуттук компаниялардын айрым топтору тарабынан башкарылуучу жана жөнгө салынуучу, алар тарабынан түзүлгөн институттардын жардамы менен өз кызыкчылыктарын көздөгөн адам тарабынан жаралган процесс, алардын арасында Эл аралык Валюта Фонду (ЭВФ), Дүйнөлүк Банк, Дүйнөлүк Соода Уюму (ДСУ) ж.б. көрсөтүүгө болот. Бул процесс ааламдашуу деп аталат, ал субъективдүү көрүнүш катары өзүнүн кызыкчылыктарына жетүү үчүн аймактык, мамлекеттик экономикаларды жана мамлекеттик түзүлүштөрдү бириктирүүгө умтулат.

Ааламдашуу – бул коомдун дээрлик бардык чөйрөлөрүндө борбордук орунду ээлеген заманбап көрүнүштөрдүн бири. Анын тамыры дүйнөлүк тарых-

тын кылымдар треинде жатат. Ааламдашуу процессин социалдык-философиялык талдоо коомдун адам жана коом – табият мамилелеринин системасындагы жалпыны объективдүү жана субъективдүү диалектикалык биримдикте ачып берет.

Э.А. Дергачева белгилегендей, «ааламдашуу» түшүнүгү аны мейкиндик менен убакытта болуп жаткан глобалдык масштабдагы социалдык жана (же) табигый процесстерге түшүндүрүү аракеттерин азайтат» [2, 22-23-бб.]. Ааламдашуунун ретроспективасы анын материалдык жана руханий, теориялык жана практикалык жактан бирдей эмес өнүгүп жатканын, анын кабылдоосунда көбүнчө полярдуу жана карама-каршы көз караштар бар экенин көрсөтөт. Бүгүнкү күндө дүйнө глобалдуу болуп, географиялык жана социалдык жактан обочолонуп баратат. Мунун баары адамзаттын тарыхында жаңы доор башталганынан кабар берет. Эми бардыгы адамдан жана анын когнитивдик-трансформациялоо жөндөмдүүлүгүнөн, чындыктан канчалык алыс же жакын экендигинен көз каранды.

Акыркы мезгилде «ааламдашуу» термини коомдун материалдык жана руханий турмушунун ар кандай тармактарында көбүрөөк белгиленип жатат. «Ааламдашуу» түшүнүгүнүн өзү бул кубулуштун система түзүүчү өзгөчөлүгүн жана планетардык мүнөзүн баса белгилейт. Ааламдашуу, чындыгында, бир нерсеге глобалдык масштабды, азыркы дүйнөдөгү бириктирүүчү процесстердин мүнөздөмөсүн берип жатат. Глобалдык – бүт жер шарын, толук бардыгын камтыган. Ааламдашуу – объективдүү процесс, адам жашоосунун ар кандай чөйрөлөрүнүн интеграциясынын сапаттык жаңы этабы. Ал өлкөлөр менен элдердин өз ара байланышы жана көз карандылыгы, дүйнөлүк каржылык-экономикалык мейкиндиктин калыптанышы, маалыматтык революция, билимдин коомдук байлыктын негизги элементине айланышы менен мүнөздөлөт.

Ааламдашуу доорундагы коомдук кубулуштарды талдоого көңүл бурулат. Р. Коллинз «ааламдашуу адамдын аң-сезиминде төңкөрүш жасап, ал үчүн анын болмушунун жаңы жактарын ачты» деп эсептейт. Философия, илим, искусство чексиз мүмкүнчүлүктөрдү ачты, ошону менен тынчсызданууну пайда кылды» [3, 67-б.]. Рационалдуу оптимизмди пайда кылган өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн жана табият мыйзамдарын ачуу менен бирге адам анын алдында, тилекке каршы, ал таасирин тийгизе албаган дүйнө ачылып жатканын түшүндү.

Ушундай эле тыянака Э. Гидденс да келген: «Бүгүнкү күндө биз жашап жаткан дүйнө «башкарыла турган» болуп калган жок, бирок, кыязы, ал толугу менен көзөмөлдөн чыкты - ал колунан тайып баратат» [4, 3-4-бб.]. Анын корутундусуна караганда, азыркы кырдаалдын карама-каршылыгы ушундай. Ааламдашуу шартында коомдун аң-сезимин талдоо маселеле-

ри илимпоздордун пикири боюнча, жаңы, ааламдашуу реалдуулугу боло элек чындык экендиги менен курчуп жатат. Демек, кризисти башынан өткөргөн ааламдашуу менен коомдук аң-сезимди изилдөө коомдук болмуштун негиздери менен коомдук аң-сезимди салыштырууга жана айырмалоого негизделет.

Г. Терборн ааламдашууну бүткүл дүйнөлүк камтуу тенденциясы катары карайт, «толкун» катары коомдук өнүгүү «деглобализация» менен катар фазалардын, мезгилдердин өзгөрүшү деп эсептейт [5, 420-535-бб.]. Демек, деглобализация дегенди билдирген ааламдашуу бир дүйнөлүк процессти экинчиси менен алмаштыруудан башка эч нерсе эмес.

Э. Гидденс «ааламдашуунун көп өлчөмдүүлүгү» жөнүндө айтат [4, 35-89-бб.]. Анын мамилесине ылайык, көп багыттуу ааламдашуу өзгөрүүлөрүнүн өз ара байланышы жөнүндө сөз кылууга болот. Бул жерден ааламдашуу теориясына «ааламдашуу» неологизми киргизилип, «глобалдык» жана «жергиликтүү» категорияларынын диалектикалык синтези аркылуу түзүлгөн.

Дж. Стиглиц ааламдашууну позитивдүү процесс («билимдердин ааламдашуусу», инновацияларды киргизүүнү тездетүү) жана терс процесс («капитал рыногун либералдаштыруу») катары мүнөздөйт [6, 300-б.].

А.В. Назарчук «тармактык коомдун концепциясы системада конструктивдүү өзгөрүүлөрдү жаратуучу билим катары маалымат идеясына негизделген» деп эсептейт [7, 61-б.]. Анын пикири боюнча, тармак теориясы социализмди түшүнүүнү аныктап, социалдык байланышты бинардык байланыш, берүүчү жана кабыл алуучу тараптардын ортосундагы байланыш катары чечмелейт. Тармактык коомдо баары «билдирүү» же «билдирүүлөрдүн» агымына айланат: жеке турмуштун мазмуну, саясий окуялар, маданий көрүнүштөр ж.б. [7, 70-б.]. Коомдун болмушунун тармактык формалары жана коомдо болгон соцтармактык формалар интеграция жана дезинтеграция процесстеринин жаңы интерпретациясы болуп саналат. Ааламдашуу доорундагы социалдык неоплазмаларды түшүнүү кризиси «тармакчылардын» өздөрүнүн эмес, бүтүндөй коомдун көйгөйү.

Ааламдашуу жана андан улам келип чыккан глобалдык көйгөйлөрдүн өз ара байланышы жөнүндөгү маселе болжол менен XX кылымдын 80-жылдарынан баштап системалуу түрдө изилдене баштаган. Ааламдашуунун адамзаттын бүткүл тарыхында коштолгон аспектилеринин бирин – маданияттын материалдык-руханий жетишкендиктерин универсалдуулугун белгилеп кетели. Ошондуктан, биздин пикирибизде, табигый, объективдүү процесс катары ааламдашуу менен алардын кызыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн адамдардын белгилүү бир тобу таңуулаган жа-

салма, субъективдүү процесс катары ааламдашуу деп айырмалоо керек. Ааламдашуу тарыхындагы бифуркация этапы катары 1991-жылдан кийинки Советтер Союзу кулагандан кийин дүйнөнүн саясий картасы экиге бөлүнүп кеткен окуялар деп таануу керек. Учурда дүйнө географиялык, экономикалык, каржылык, саясий, социалдык, идеологиялык жактан жабылууда. Ааламдашуу тарыхый өнүгүүнүн табигый натыйжасы болуп саналат жана анын маңызын түшүнүү тигил же бул изилдөөчүнүн коомдук прогрессти кандай түшүнөөрүнө тыгыз байланыштуу.

Жыйынтыктоочу бөлүгү. «Ааламдашуу» түшүнүгүнүн өзү бул кубулуштун система түзүүчү өзгөчөлүгүн жана планетардык мүнөзүн баса белгилейт. Ааламдашуу, чындыгында, бир нерсеге глобалдык масштабды, азыркы дүйнөдөгү бириктирүүчү процесстердин мүнөздөмөсүн берип жатат. Глобалдык – бүткүл жер шарын камтыган, толук, бардыгын камтыган. Ааламдашуу – объективдүү процесс, адам жашоосунун ар кандай чөйрөлөрүнүн интеграциясынын сапаттык жаңы этабы. Ал өлкөлөр менен элдердин өз ара байланышы жана көз карандылыгы, дүйнөлүк каржылык-экономикалык мейкиндиктин калыптанышы, маалыматтык революция, билимдин коомдук байлыктын негизги элементине айланышы менен мүнөздөлөт. Ааламдашуу – глобалдуу коомдук мейкиндикти бир бүтүнгө жабуучу объективдүү реалдуулукту сүрөттөгөн көрүнүш. Ааламдашуу – бул өткөөл коом тарабынан түзүлгөн, чектери жана так түшүнүгү жок, техногендик формация болгон кризистик процесс.

Адабияттар:

1. Чумаков А.Н. Философско-методологические исследования глобалистики [Текст] / А. Н. Чумаков // Вестник рос. филос. о-ва. - 2004. - № 4. - С. 96-102.
2. Дергачева Е.А. Феномен глобализации в контексте техногенного социоприродного развития [Текст]: дисс. ... д-ра филос. наук: 09.00.11 / Е.А. Дергачева. - М., 2013. - 303 с.
3. Коллинз Р. Геополитические и экономические микросистемы основанных родстве и аграрно-принудительных обществ [Текст] / Р.Коллинз/Время мира. Альманах. - Новосибирск, 2001. - Вып. 2: Структуры истории. - С. 462-476.
4. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь [Текст] / Э.Гидденс. - М., 2004. - 120 с.
5. Терборн Г. Глобализация и неравенство. Сумерки глобализации [Текст]: настол. кн. антиглобалиста / Г. Терборн. - М.: АСТ, 2004. - 380 с.
6. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции [Текст] / Дж. Стиглиц. - М.: Мысль, 2003. - 680 с.
7. Назарчук А.В. Сетевое общество и его философское осмысление [Текст] / А.В. Назарчук // Вопросы философии. - 2008. - № 7. - С. 61-75.
8. Акматалиев А. Т., Шарипова Э. К., Кедейбаева Ж. А. Кризис духовной сферы // Бюллетень науки и практики. 2022. Т. 8. №4. С. 560-566. [Эл. ресурс] <https://doi.org/10.33619/2414-2948/77/68>.